

שיעורים בפיקוח נפש והצלה
נתנאל אוירבך

שיעור כה: יישוב הדעת - בין חולה ליולדת

א. 'שמא תיטרף דעתו': היתר איסורי דרבנן

במקרים שונים מצאנו שחכמים התירו איסורי דרבנן בשבת עבור חולה, 'שמא תיטרף דעתו'.

• קניין בשבת לשכיב מרע

אף שאין עושים קניין בשבת, מותר לבצע קנין משכיב מרע אפילו בשבת 'שמא תטרף דעתו עליו', ומוסכם שאין להתיר אלא קניין שהוא מדרבנן בלבד¹ -

בבלי בבא בתרא (קנו ע"ב):

אמר רבי לוי, קונין קניין משכיב מרע אפילו בשבת... שמא תטרף דעתו עליו.²

• גירושין בשבת לשכיב מרע

אף שאין מגרשים בשבת, מותר לשכיב מרע לגרש את אישתו כדי להציל אותה מהצורך בייבום³ -

בבלי גיטין (עז ע"ב):

ההוא שכיב מרע דכתב לה גיטא לדביתהו בהדי פניא דמעלי שבתא ולא הספיק למיתביה לה, למחר תקף ליה עלמא. אתו לקמיה דרבא, אמר להו זילו אמרו ליה ליקניה ניהלה לההוא דוכתא דיתיב ביה גיטא, ותיזל איהי ותיחוד ותפתח ותחזיק ביה.

לדעת הרשב"א, בית ההיתר לגרש את האישה בשבת וכן להקנות לה את החצר כדי שתקנה את הגט, נובעת כדי שלא תטרף דעתו של השכיב מרע -

רשב"א (גיטין עז ע"ב ד"ה וא"ת):

ואם תאמר, היאך התירו להקנות לו רשותו בשבת, והא אמרינן בעירובין (סט ע"ב)... אקנויי רשותא לא. ויש לומר... כדי שלא תטרף דעתו עליו, וכדרך שהתירו לקנות ממנו בשבת, כדאמרינן... (שבת קנו ע"ב) קונין משכיב מרע ואפילו בשבת... כדי שלא תטרף דעתו עליו. ומהאי טעמא לא תקשי לן גופא דעובדא היאך התירו לו לגרש, דהא תניא בתוספתא... אין מקדשין ואין מגרשין ולא חולצין בשבת... אלא דגבי שכבי מרע הקלו בין בזו ובין בזו כדי שלא תטרף דעתו עליו.

ברם, ההיתר מסוייג רק לאיסור דרבנן -

בית שמואל (אבהע"ז סימן קלו ס"ק ז): "איירי דנכתוב בערב שבת".

¹ ראו: **ריטב"א** (בבא בתרא קנו ע"ב ד"ה אמר): "ואף על פי שאסור לקנות קניין בשבת, משום שבות דרבנן בכאן הקילו חכמים כדי שלא תטרף דעתו עליו".
² **שולחן ערוך** (חוי"מ סימן רנד סעיף א).
³ **שולחן ערוך** (אבהע"ז סימן קלו סעיף ז): "אין מגרשין בשבת. ואם השעה צריכה לכך, כגון שכבי מרע שתקף עליו החולי ורוצה לגרשה כדי שלא תזקק ליבם, אם הגט ברשותו יקנה לה אותו ותזכה בו ובגט שבתוכו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• קריאה לקרובי המשפחה שיבואו

אדם שהוא חולה ועומד למות, מותר לו לומר לגוי שילך ויקרא לקרוביו שיבואו להלוייתו, כאשר מדובר על איסור אמירה לגוי -

מרדכי (שבת פרק כירה רמז שיד):

דאסור לומר לנכרי לילך בשבת אחר קרוביו לכבדו ולהספידו. אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואומר שישלחו אחר קרוביו, הא ודאי שרי. זה התיר רבינו שמחה אפילו בשבת שמא תיטרף דעתו עליו, כדאמרינן... (בבא בתרא קנו ע"ב) קונים משכיב מרע אפילו בשבת שמא תטרף דעתו עליו.

שולחן ערוך (או"ח סימן שו סעיף ט):

אסור לומר לאינו יהודי שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו להספידו. אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו, ודאי שרי.⁴

לדעת **ערוך השולחן** (או"ח סימן שו סעיף כ), ההיתר הוא רק אמירה לגוי שהוא איסור קל מדרבנן, אבל לא באיסור גמור מדרבנן -

החולה כשאומר שישלחו אחרי קרוביו והוא חולה מסוכן, מחוייבים לשלוח אינו יהודי אחריהם אפילו לשכור אינו יהודי בשבת שילך, דחיישינן להחולה שלא תיטרף דעתו עליו אם לא יקיימו דבריו. וכמה דברים תיקנו בקניינים מפני תקנת החולה... ומכל-מקום שהישראל בעצמו יעשה איסור שבות לא הותרה, שהרי אין זה רפואה אלא חששא בעלמא, ולכן בעניין דממצא חפצך ודבר דבר חיישינן לזה ולא בדבר איסור גמור.

ב. היתר איסורי דרבנן או אף איסורי תורה?

כאמור, בדוגמאות שהובאו לעיל מבואר שההיתר לעשות מלאכה בשבת עבור חולה מחשש שמא תיטרף דעתו אינו אלא באיסורי דרבנן בלבד.

אולם, מצאנו הן ברדב"ז והן בפרי מגדים שהתירו אף איסור תורה מחשש טירוף הדעת

1. היתר איסורי תורה

~ לדעת הרדב"ז, במקרה והחולה מבקש תרופה שיש בה מלאכה בשבת באיסור תורה, והרופא טוען שאין צורך בתרופה זו, יש לשמוע לחולה ולהתיר לעשות מלאכה מהתורה עבור תרופה זו.⁵ לדבריו, אחד ההסברים לדין זה הוא משום חשש שמא תיטרף דעתו -

שו"ת רדב"ז (ח"ד סימן סו):

חולה שאמר צריך אני לתרופה פלונית שיש בה חילול שבת, ורופא אומר אינו צריך והוא חולה שיש בו סכנה אלא שתרופה זו שאומר עליה אומר הרופא שאינו צריך לה.

⁴ לדעת הגר"א (או"ח סימן שו סעיף ט) המקור לדין זה הוא מההיתר של קניין בשבת לשכיב מרע: "כמו שכתוב בפרק מי שמת, קונין משכיב מרע בשבת, ועיין תוספות שם". ולכן, ההיתר הוא רק באיסורי דרבנן.

⁵ כ"כ: **שו"ת תשב"ץ** (ח"א סימן נד): "מכאן נראה שאפילו מפני ישוב דעתו של חולה ואפילו אינו צריך לרפואתו אלא ישוב דעתו מדליקין את הנר אעפ"י שהוא סומא ואינו נהנה מן האור, והוא-הדין לשאר מלאכות שהחולה מתיישב דעתו בהן שעושין אותן בשבת".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ודמית לאותה שאמרו ביום הכיפורים חולה אומר צריכני לאכול, אפילו מאה רופאים אומרים אינו צריך מאכילין אותו, והכא נמי לא שנא דלב יודע מרת נפשו.

ויש מקצת נבונים שאמרו דלא דמיא כלל דבשלמא גבי אכילה שייך למימר שפיר לב יודע מרת נפשו, אבל לגבי שאר תרופות אין החולים בקיאים בחולי שלהם ולבקיאים שומעים ולא לחולה.

ואף על גב דקיימא לן ספק נפשות להקל, אין כאן אפילו ספק ולא מחללין. וסייעו את סברתם זו ממה שלא הוזכר דין זה בשבת אלא לגבי יום הכיפורים משמע דלגבי שאר חילול אין הדין כן. ורצית שאודיעך דעתי בזה.

תשובה: אותם שאומרים דאין מחללין על חולה שיש בו סכנה בזמן שאומר צריך אני אפילו שרופא אומר אין צריך מקילין בפיקוח נפש דאין רוח חכמים נוחה מהם שאמרו הנשאל הרי זה מגונה והשואל כאילו שופך דמים...

עוד יש ראייה, דיולדת סומא מדליקין לה את הנר ליתובי דעתה, כל שכן אם אומרת צריך אני ולא יעשו שתיטרף דעתו עליו, וזה ברור.

משנה ברורה (סימן שכח ס"ק כה):

וכתב הרדב"ז (ח"ד סימן סו), אם החולה אומר צריך אני לתרופה פלונית והרופא אומר אין צריך, שומעין לחולה.⁶

~ **שולחן ערוך** (או"ח סימן שו סעיף ט):

אסור לומר לאינו יהודי שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו להספידו. אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו, ודאי שרי.

פרי מגדים (או"ח סימן שו אשל אברהם ס"ק יח):

כל פיקוח נפש שרי אף בדין תורה, כל שכן במידי דרבנן.

? קשה, הרי למדנו שהיקף ההיתר מחשש שמא תיטרף דעתו עליו הוא רק באיסורי דרבנן ולא באיסורי תורה, אי"כ מדוע מתיר הרדב"ז גם איסורי תורה?

שו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו, קונטרס משיבת נפש פרק ט אות א):

ויש לעיין לכאורה על זה, כי לא מצינו שהתירו לחלל משום טעמא דשלא תיטרף דעתו כי אם לעבור משום כך על איסור דרבנן, בדומה להמבואר בגיטין... דהתירו משום כך דתיזל איהי ותיחוד ותפתח ותחזיק בה, וכן בבבא בתרא... דהתירו משום זה לקנות קניין משכיב מרע בשבת... אבל לא שיתירו משום כך גם לחלל באיסור דאורייתא.

ובשולחן ערוך (או"ח סימן שו סעיף ט) מצינו בהדיא שהתירו בכזה רק לעבור על איסור דרבנן, דנפסק שם דחולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו מותר לומר לעכו"ם שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרוביו שיבואו.

⁶ אולם, ראו: **ביאור הלכה** (סימן שכח סעיף י ד"ה רופא) שסייג במעט את דברי הרדב"ז: "ולעני"ד אין הדברים אמורים אלא כשאומר מרגיש אני חולשא באיבר פלוני, על כן יעשו לי תרופה פלונית שמועלת לחולי אבר זה, ובזה ודאי שומעין לו דלב יודע מרת נפשו שייכא בכל מילי ואפילו רופא אומר שאין צריך שום תרופה אין שומעין לו. אבל אם המחלה ידועה והחולה אומר שתרופה זו מועלת למחלה זו והרופא אומר שאינו מועיל, בזה אין סברא לשמוע לחולה לחלל שבת בחינם... אם לא דאיכא חשש שמא תיטרף דעתו עליו אם יראה שאינם עושים כדבריו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. בין היתר איסורי דרבנן לאיסורי תורה

כאמור, לדעת ערוך השולחן יש להחמיר יותר ולהתיר רק איסורי דרבנן קלים. אך מוסיף ערוך השולחן וטוען שאם הרופא אומר שיש חשש ממשי לחייו של החולה באם לא ימלאו את מבוקשו ותיטרף דעתו, יש להתיר אף איסורי תורה כדין חולה שיש בו סכנה -

ערוך השולחן (או"ח סימן שו סעיף כ):

ונראה לי, אם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו, הרי הוא ככל חולה שיש בו סכנה.

« לאור זאת, מיישב הרב אליעזר יהודה ולדינברג את דעת הרדב"ז והפרי מגדים, שהתירו אף איסורי תורה, ומבחין בין הדוגמאות בתלמוד מהן מבואר שהתירו איסורי דרבנן לבין דברי הרדב"ז. לדבריו, כאשר יש חשש ממשי לחייו של האדם אזי הוא מוגדר כחולה שיש בו סכנה ויש לעשות עבורו גם מלאכה האסורה מהתורה,⁷ אך בדוגמאות שהובאו בתלמוד מדובר רק על 'נחת רוח' למילוי דיבורו ורצונו, שאי-מילוי רצונו לא יגרום לו סכנת חיים -

שו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו, קונטרס משיבת נפש פרק ט אות א):

וצריך לומר דשאני הדבר בהיכא דחששת טירוף דעתו הוא מפני שלא ממלאים רצונו בדבר, שחושב שאם ימלאו רצונו ויתנו לו זה יביא לו הדבר את רפואתו, בכפי שהמדובר ב**רדב"ז**, כי בשם חששת הטירוף יכולה להביאנה לידי סכנה ממשית.

ורק בהיכא שחששת הטירוף הוא מפני שאין ממלאים רצונו בדבר שאינו נוגע לעצמותו, כבהיכא שמונעים ממנו נחת רוח לגרש את אשתו או להקנות דבר פלוני לפלוני, וכן בלהביא לו קרוביו שיראם, בכל כגון דא שיערו חז"ל שאי מילוי רצונו אינו יכול להביאו לידי סכנה של ממש, ויכול רק לגרום להרעה במצב רוחו וצלילות דעתו במצבו, ומשום כך לא התירו בשם כי אם לעבור על איסורי שבות.

ובהיכא שרואים שאי מילוי רצונו גם בשם תביאו לידי פקוח נפש, כותב באמת גם בשם **הערוך השולחן**... דאם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו הרי הוא ככל חולה שיש בו סכנה. ולזה אולי המכוון גם **בפרי מגדים**... כל פיקוח נפש שרי אף בדין תורה כל-שכן במידי דרבנן.

שמירת שבת כהלכתה (פרק לב סעיף כה-כו):

כל דבר שהחולה המסוכן דורש אותו, והוא אינו נוגע ממש לרפואתו, אך יש בו כדי להפיס את דעתו או להרגיעו, אין לחלל עליו את השבת באיסור תורה, אבל עושין אותו באיסור דרבנן... ישנם חולים מסוכנים שסיכוייהם להתגבר ולהבריא תלויים במצבם הנפשי. במקרים כאלה יש להקל לחלל את השבת גם באיסורי תורה בכל דבר אשר אם לא יעשהו, יש חשש שמא תיטרף דעתו של החולה, למשל שיהיה בדיכאון בשל חשש שאין מטפלים בו כראוי.⁸

⁷ ראו בשיעור הקודם בנושא יישוב הדעת.

⁸ **נשמת אברהם** (סימן שו ס"ק ד): "וצריך לומר שחז"ל הבחינו בין שני מיני יתובי דעתיה. אחד שעלול להחמיר את מצבו של החולה המסוכן כך שתטרף דעתו כשלא ממלאים את בקשתו ואז יסתכן עוד יותר, ממילא מותר לחלל עליו את השבת גם באיסורי תורה כדי למנוע את זה. השני, שאמנם יגרום לו לנפילת רוחו ועצבות, אך לא יסתכן בכלל אם לא עושים את מה שהוא ביקש כאן מותר לחלל את השבת רק באיסורי דרבנן".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

3. השלכה מעשית: נסיעת מלווה עם החולה

לאור הבחנה זו של הרב ולדינברג, בין היתר איסורי דרבנן שלא עוסקים בעצם הרפואה אלא בתחושה טובה של 'נחת רוח', לבין היתר איסורי תורה במקרה שמדובר על עצמות הריפוי כדרישת תרופה, הוא התיר לאדם ליסוע עם החולה ללוות אותו ובתנאי שמדובר רק על איסור דרבנן.

אבל אם חשש טירוף הדעת של החולה יגרור ספק פיקוח נפש, הותרו איסורי תורה.⁹

שו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו, קונטרס משיבת נפש פרק ט) :

אם מותר לחלל שבת עבור חולה שיש בו סכנה ולמלאות מבוקשו בדבר שאינו נוגע לרפואתו כי אם משום חשש שלא תיטרף דעתו עליו...
כשמזמינים רופא לחולה שיש בו סכנה, אם מותר למזמין ליסע איתו אל החולה.

~ מצאנו שהתירו לאדם ללוות את החולה וליסוע איתו או לשהות לידו, רק בהיתר איסורי דרבנן -

שו"ת שואל ומשיב (מהדורה תליתאה ח"ב סימן קפ) :

והנה בשנת תרי"ג נשאלתי מאחד מפה לבוב שבא לו ידיעה שאישתו תקיף לה עלמא בטריסקאוויטץ סמוך לדראהביטש ונשאלתי אם מותר לנסוע שמה.

והשבתי דנראה לפענ"ד דמותר, דהרי מבואר בשולחן ערוך (או"ח סימן שי סעיף ט)... בחולה שתקיף ליה עלמא ומבקש שישלחו אחר אוהביו דמותר לשלח רץ בשבת כדי שלא תטרוף דעתו. ואף דשם אינו רק אמירה לעכו"ם שבות, וכאן הישראל ייסע בשבת מכל מקום הא רכיבה בשבת ג"כ אינו רק שבות... ובפרט שהוא בכפר או בעיר שאין לה מכיר שמה דבוודאי תהנה אם יבוא בעלה. וא"כ ספק פיקוח נפש דוחה שבת. ואף דהתוספות... כתבו דאין מתירין שאר השבות רק הקנייה בשבת, מכל מקום נראה לפענ"ד דכל שהוא לצורך החולה מתירין כל שבות.

ועל כן התרתי ונתתי כתב בידו כדי שלא יהיה חילול השם. ומכל מקום בעת רוכבו ציוויתי לו שלא ילבש בדרך שיכירו בו שהוא יהודי כדי שלא יהיה חילול השם, דאטו יראה לכל ההיתר, כן נראה לפענ"ד.¹⁰

« **שו"ת ציץ אליעזר** (ח"ח סימן טו, קונטרס משיבת נפש פרק ט אות ח) :

א. חולה מסוכן המבקש בשבת שיביאו אליו קרוביו בכדי לראותם, וכדומה, מותר לעבור על איסור דרבנן ולמלאות מבוקשו, כדי שלא תיטרף דעתו עליו.

ואם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו הרי הוא ככל חולה שיש בו סכנה שמחללין עבורו אפילו באיסור דאורייתא.

ב. כשחששת הטירוף הוא בדבר שנוגע לעצמותו, כגון שמבקש שיתנו לו איזה מאכל או תרופה שחושב שזהו שתועיל לו לשיפור מצבו, אף על פי שהרופא אומר שאין צריך, אזי שומעין לו למלאות מבוקשו גם כשכרוך הדבר בחילול שבת דאורייתא.

⁹ ראו גם: **שו"ת יביע אומר** (ח"י או"ח סימן כט) : "לכבוד הרה"ג רב הפעלים לתורה ולתעודה תת-אלוף הרב מרדכי פירון שליט"א, הרב הראשי לצה"ל... אודות שאלתו בחייל שנפצע קשה בשבת, ומבקש שיודיעו לקרוביו שיבואו לבקרו, אם מותר לעשות כן בשבת... אין ספק שאם הרופא אומר שעל קרובי הפצוע להופיע מיד לצורך פיקוח נפש, כגון התרמת דם וכיוצא בזה, בוודאי שמותר לנסוע אף ברכב שע"י ישראל. ומיהו, אם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דברי החולה, יש להתיר לנסוע ע"י נהג גוי".

¹⁰ על סיומת זאת, ראו: **שו"ת ציץ אליעזר** (ח"ח סימן טו קונטרס משיבת נפש פ"ט אות ב) : "ויש אולי סברא לומר דבאדם שידוע לשומר שבת וחזותו מוכיח עליו על כך אין לחוש לחילול השם, כי חמירא בעיני העולם רכיבה על סוס בשבת ויתלו שבט רוכב משום חולה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ג. כשהחולה שיש בו סכנה שוכב בכפר או בעיר שאין לו כל מכיר, וישנה אומדנא דמוכח טובא שככל שאחד מקרוביו ימהר לבוא אליו יגרום לו ע"י כך נחת רוח, ובשוכבו ככה בלי מכיר וגואל יש לחשוש בחשש מבוסס לטירוף דעתו, אזי יש מתירים לעבור על איסור דרבנן בכדי להגיע אליו.

~ שו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן סה) :

שהחולה בהכרה אלא שהוא לטובת החולה ליישב דעתו שלא ירגיש עצמו בדד... ויש לומר דלא פליגי הגדולים, דאם יש חשש של ממש של טירוף דעת החולה יש לצדד בזה... בכל אופן אין דעתי להתיר סתמא איסור תורה בשביל חולה שלא ישב לבד, אם לא שיש רגליים לדבר שיכול לצמוח מזה ספק פיקוח נפש.

החשש מהרחבת ההיתר

מצד אחד, פיקוח נפש דוחה שבת, אך מאידך גיסא הרחבת ההיתר יכולה לגרום פגיעה בשמירת השבת, שכן כל בקשה של החולה תהייה נחשבת בעינינו לבקשה שיש בהעדרה ספק פיקוח נפש

שו"ת הרי בשמים (ח"ב סימן קפט) :

אולם עניין זה מסור להמורה להורות כפי צורך השעה שלא להקל בדבר למען לא יזלזלו ההמון בקדושת שבת חס ושלום.¹¹

ג. דין יולדת

במשנה מובא שלא רק מיילדים את האישה בשבת, אלא גם מחללים עליה את השבת -

משנה שבת (פ"ח מ"ג) :

ומיילדין את האישה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום, ומחללין עליה את השבת.

1. הדלקת הנר

את הכפילות של המשנה, שיש לילד את האישה בשבת וגם שמחללים עליה את השבת, מסבירה הגמרא שאפשר לחלל את השבת לצורכי היולדת גם מסביב ללידה עצמה, כגון אם הייתה צריכה לנר ליישוב דעתה -

בבלי שבת (קכח ע"ב) :

מכדי תנא ליה מיילדין את האישה וקורין לה חכמה ממקום למקום, ומחללין עליה את השבת לאתויי מאי? לאתויי הא דתנו רבנן אם הייתה צריכה לנר חבירתה מדלקת לה את הנר, ואם הייתה צריכה לשמן, חבירתה מביאה לה שמן ביד. ואם אינו ספק ביד, מביאה בשערה, ואם אינו ספק בשערה מביאה לה בכלי. אמר מר, אם הייתה צריכה לנר חבירתה מדלקת לה את הנר. פשיטא. לא צריכא, בסומא. מהו דתימא כיון דלא חזיא אסור, קא משמע לן איתובי מיתבא דעתה, סברה אי איכא מידי חזיא חבירתה ועבדה לי.

¹¹ הובאו דבריו בכף החיים (או"ח סימן שו ס"ק עו).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« מבואר מדברים אלו שמותר לעשות מלאכה האסורה מהתורה, כמו הדלקת הנר, ליולדת בשבת, גם כאשר המלאכה היא סביב הלידה, כהדלקת הנר.

החידוש בגמרא הוא, שההיתר הוא גם להדליק נר ליולדת סומא-עיוורת, שאינה רואה את אור הנר. טעם ההיתר הוא משום ישוב הדעת של היולדת שחברתה תסייע לה בדברים הצריכים ללידתה בעקבות אור הנר.

שולחן ערוך (או"ח סימן של סעיף א):

יולדת היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה - קוראין לה חכמה ממקום למקום, ומיילדין אותה ומדליקין לה נר אפילו היא סומא.¹²

משנה ברורה (שם ס"ק ג):

ואף על פי שחברותיה יודעות לעשות לה כל הדברים הנצרכים לה, אעפ"כ קים להו לחכמים דלא מיתבא דעתא דיולדת כששרויה בחושך.

וכתבו בתוספות ישנים שלהי יומא, דמשום הכי אפילו אינה אומרת כלום וגם החכמה אינה אומרת כלום נמי מדליקין.

2. אזעקת מיילדת

משנה שבת (פ"ח מ"ג):

ומיילדין את האישה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום, ומחללין עליה את השבת.

לדברי הרב ישראל ליפשיץ, החידוש במשנה הוא שאמנם נמצאת מיילדת עם האישה אלא שיש אישה חכמה יותר, מותר לקרוא לאישה החכמה שתיילד אותה אף שהיא תבוא ממרחק בחילול שבת, זאת משום שבכך מרגישה היולדת רגיעה נפשית -

תפארת ישראל (שם יכין אות לג):

ונראה לי, דנקט חכמה לאשמעינן דאפילו יש מיילדת כאן ורק דזו חכמה ביותר, אפילו הכי שרי. ומהאי טעמא נמי נקט תנא מיילדין קודם לקורין להחכמה.¹³

תורת היולדת (פרק ז סעיף ב):

אם הבחירה במרוחק נובעת מחמת שהרמה הרפואית שם גבוהה יותר, וליולדת יש שם ייתובי דעתה, מותר לנסוע לרחוק.

¹² **רמב"ם** (ה' שבת פ"ב הי"א).

¹³ הובאו דבריו בכף החיים (או"ח סימן שלא ס"ק ג). ראו: **תורת היולדת** (פ"ז סעיף ב הערה ד): "לעיתים קורה שהיולדת חפצה בבית-חולים מרוחק משום שנמצא שם רופא או מיילדת המוכרים לה ולא משום שהיא מומחה יותר. צריך עיון אם מותר להרבות בנסיעה בשבת לצורך זה, ואין זה דומה לתפארת ישראל הנ"ל, דהתם טעמא הוא משום שמיילדת רגילה אינה בקיאה כמו חכמה, אבל כשבבית-החולים הקרוב נמצאים רופאים בקיאים אלא שבריוחוק נמצא רופא שידבר עמה בנחת ובפינוק, אך גם בקרוב אין לה פחד להיות מטופלת בו, צריך עיון גדול אם מותר לנסוע לשם בשבת. ולכן, אם היולדת מעוניינת דווקא בו, עליה לנסוע לשם בערב שבת. ואם הנהג נכרי אולי מותר גם בשבת"; **שולחן שלמה** (ערכי רפואה ח"ג עמוד קכג): "אישה שמתגוררת מול בית חולים מסוים אלא שברצונה ללדת בבית חולים אחר, וטענתה שבמקרים של סכנה רח"ל לאם או לולד אין בבית חולים הסמוך לביתה כל כך אפשרות לטפל, והנידון היה בכהאי גוונא שלא צפויה שום בעיה או סיבוך מיוחד. השיב רבנו שראוי לגעור באישה זו, וכי קל בעיניה שבת קודש בשעה שיכולה לילך ברגל וצריך לדבר אל ליבה ולהסביר לה חשיבות השבת".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ד. בין חולה ליולדת

1. ההבחנה

כפי שראינו במקורות לעיל שעסקו בחולה, שההיתר משום ישוב דעתו מוגבל רק להיתר איסורי דרבנן ולא איסורי תורה. לעומת זאת, ישוב דעתה של היולדת הוא אף במעבר על איסור תורה. ויש לבחון מה ההבדל בין חולה ליולדת בעניין זה?

זאת ועוד, לגבי חולה שיש בו סכנה מבואר שיש להאכיל אותו ביום-הכיפורים רק על-פי רופא מומחה,¹⁴ ואילו ביולדת לא נדרשים להמלצת הרופא, ואף לדעת הבי"ח, מותר להדליק ליולדת את הנר גם כאשר היא לא מבקשת זאת¹⁵ -

טור (או"ח סימן של); **שולחן ערוך** (או"ח סימן של סעיף א): "ומדליקין לה הנר אפילו היא סומא".
בי"ח (או"ח סימן של אות א ד"ה יולדת):

ונראה, דהא דקתני אם הייתה צריכה לנר היינו שהיא אינה אומרת כלום אלא שהגיע הלילה ואז צריכה לנר ליתובי דעתה מדליקין לה את הנר.
ואף על גב דביום הכיפורים אם החולה אינו אומר צריך אני אין מאכילין אותו ליתובי דעתיה מן הסתם אלא על פי מומחה.

! התוספות העלו את הקושי ביחס בין יולדת לבין חולה בסוגיית יישוב הדעת. לדבריהם, ביולדת קיים חשש של פחד פסיכולוגי שמא לא מטפלים בה היטב, ולכן מחמת הפחד יש חשש שהיא תסתכן ומותר לעשות לה מלאכה בשבת אף באיסור תורה. זאת בניגוד לחולה שיש בו סכנה, שאין חשש ממשי שהוא ימות ברעב אם לא יאכל -

תוספות (שבת קכח ע"ב ד"ה קמ"ל):

קמ"ל איתובי מיתבא דעתה - אף על גב דבפרק בתרא דיומא (פג ע"א) אמר חולה אין מאכילין אותו ביום הכיפורים אלא על-פי מומחה והכא שריא משום יתובי דעתא, היינו שיותר יכולה היולדת להסתכן על ידי פחד שתתפחד שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה ממה שישתכן החולה ברעב.

ניתן לסייע לכך מלשון חז"ל - לגבי יולדת הנוסח הוא 'איתובי מיתבא דעתה', היינו יישוב הדעת, אך לגבי שכיב מרע העושה קניין בשבת הלשון היא 'שמא תטרופ דעתו עליו'. כלומר, 'יישוב הדעת' הוא ביטוי עדין יותר מאשר טירוף, ולכאורה משמע מהבדלי הלשון שלילולדת הותר יותר ממה שהותר לשכיב מרע, ואין צורך להמתין ולחלל עבורה את השבת רק כשתגיע למצב של טירוף ושגעון. אך מכל-מקום, אין להתיר חילול שבת רק שהיולדת תרגיש טוב יותר מתחושתה הרגילה -
שו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן עא): "לחלק בין ישוב דעתה להרחבת הדעת בעלמא".

¹⁴ יומא (פג ע"א): "חולה מאכילין אותו על פי בקיאי".

¹⁵ אולם, הביאור הלכה (סימן של סעיף א ד"ה ומדליקין) כתב בדעת הרמב"ם אחרת: "באם הייתה צריכה לנר, דהיינו שאומרת שצריכה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. המצב הייחודי ביולדת

הרב יצחק יעקב וייס נשאל האם מותר לחולה החולה במחלה מדבקת להביא עימו לבית-החולים תפילין, למרות שלאחר שייצא מבית-החולים הוא יצטרך לשרוף את התפילין. הסיבה האפשרית להתיר לו את הבאת התפילין היא החשש מטירוף דעתו אם לא יוכל להניח תפילין. בדבריו הוא מבקש להבחין בין חולה שיש חשש טירוף הדעת באי-מילוי רצונו שהותרו לו רק איסורי דרבנן, לבין יולדת שהותרו לה אף איסורי תורה גם כשהיא לא מבקשת זאת -

שו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן ח) :

הרי חזינן דאף משום מייטבא דעתא, שייך משום פיקוח נפש, ובוודאי הכל לפי העניין... והנה אף דביולדת חזינן דמשום מייטבא דעתא, שרינן אף מלאכה דאורייתא של הדלקת הנר, אף שהיולדת בעצמה אינה מבקשת כלום, מכל-מקום אין כל הנדונים שווים, והתם פסיקא להחכמים דהוי פיקוח נפש, והכא לא התירו רק עפ"י בקשת החולה כנ"ל.

משנה ברורה (שם ס"ק ג) :

ואף על פי שחברותיה יודעות לעשות לה כל הדברים הנצרכים לה, אעפ"כ קים להו לחכמים דלא מיתבא דעתא דיולדת כששרויה בחושך. וכתבו בתוספות ישנים שלהי יומא,¹⁶ דמשום הכי אפילו אינה אומרת כלום וגם החכמה אינה אומרת כלום נמי מדליקין.

! מהי הסיבה שהייתה לחכמים לקבוע שיש יותר פיקוח נפש ביישוב דעתה של יולדת מאשר בחולה?

! השלבים בתהליך הלידה

לדעת הרב מרדכי הלפרין (אסיא ט) יש שלושה שלבים בתהליך הלידה - הכנה ללידה, צירים; לידה פעילה; יציאת השלייה.

לדבריו, בעוד שבשלב האחרונים (ב-ג) היולדת מוגדרת ככל חולה שיש בו סכנה.

בשלב הראשון היא אמנם אינה חולה שיש בה סכנה, אך יש חשיבות גדולה למצבה הנפשי שישפיע על המשך השלבים: יולדת המגיעה לשלב השני כשהיא חסרת ביטחון או מבוהלת, סיכוייה ללדת ללא סיבוכים יורדים באופן משמעותי, ועולים סיכוייה לסיים את הלידה עם התערבות מכשירנית או חת דופן (ניתוח קיסרי). לעומתה, היולדת המגיעה רגועה לשלב השני יכולה לשתף פעולה ולסייע באופן פעיל לתהליך הלידה התקין.

יש לכך הוכחה מדברי הרמב"ם ששינה את לשונו ביחס ליולדת. כלומר, בתחילת דבריו הוא הגדיר את מצבה 'כורעת ללדת' ואז היא בסכנת נפשות ומחללים עליה שבת, ובסיומה של ההלכה הגדיר את מצבה 'צועקת בחבליה' שאז מותר להדליק לה את הנר לצורך יישוב הדעת.

מדובר על השלבים השונים, כאשר יישוב הדעת הוא בשלב הראשון ומהווה תנאי הכרחי לשלבים הבאים של הלידה והצלחתה מבחינה פיזית -

¹⁶ **תוספות ישנים** (יומא פג ע"א ד"ה חולה): "צריכה לנר שחבירתה מדלקת לה את הנר... בסומא. ומשמע שמדליקין לה בסתם ואפילו אינה אומרת כן, דהתם נמי קים להו לרבנן דבייתובי דעתא דהדלקת נר דילה איכא פיקוח נפש... אבל במאכיל לחולה בעינן שיאמר או הוא או בקיאין שצריך, מחמת שרואה סכנה פן יכביד עליו חוליו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

רמב"ם (ה' שבת פ"ב הי"א):

היולדת כשכורעת לילד הרי היא בסכנת נפשות ומחללין עליה את השבת, קוראין לה חכמה ממקום למקום וחותרים את הטבור וקושרין אותו.

ואם הייתה צריכה לנר בשעה שהיא צועקת בחבליה, מדליקין לה את הנר, ואפילו הייתה סומה, מפני שדעתה מתיישבת עליה בנר ואף על פי שאינה רואה.

« ההבדל בין חולה ליולדת: היולדת צריכה להיות פעילה במהלך הלידה כדי שהתינוק ייצא לאוויר העולם, ולשם כך יש צורך ביישוב וריכוז הדעת שלה, כתנאי הכרחי לשלב הבא בהצלחת הלידה. לעומתה, חולה אינו פעיל בהצלחתו ולכן אין הכרח שיישוב דעתו מהווה סיוע משמעותי להצלחת הטיפול בו.

ה. גדר יישוב הדעת ביולדת

לאחר שלמדנו על ההבחנה בין חולה ליולדת והצורך ביישוב דעתה של היולדת, כעת עלינו לשאול מהי ההגדרה הברורה של 'יישוב הדעת'?

האם מדובר על מושג אובייקטיבי השייך לכל הנשים היולדות או מושג סובייקטיבי המשתנה מאישה לאישה? בנוסף, איזו רמה של יישוב הדעת ורגיעה נפשית נחשבת לעילה לחילול שבת באיסורי תורה?

מדברי התוספות מבואר שיישוב הדעת ביולדת הוא סובייקטיבי, שכן לדבריהם הסיבה שיש לעשות מלאכות האסורות מהתורה עבור יישוב דעתה של היולדת היא משום הפחד בה היא מצויה. והרי פחד הוא מושג אישי-סובייקטיבי עבור כל אחת ואחת, ומכל-מקום טענו התוספות שזו עילה מספיקה לעשות מלאכה האסורה מהתורה -

תוספות (שבת קכח ע"ב ד"ה קמ"ל):

קמ"ל איתובי מיתבא דעתה - אף על גב דבפרק בתרא דיומא (פג ע"א) אמר חולה אין מאכילין אותו ביום הכיפורים אלא על-פי מומחה והכא שריא משום יתובי דעתא, היינו שיותר יכולה היולדת להסתכן על ידי פחד שתתפחד שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה, ממה שישתכן החולה ברעב.

גבולות הרגעה

א. הרגעה כללית - כל דבר שמפריע לה ליישוב הדעת

משנה שבת (פ"ח מ"ג):

ומיילדין את האישה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום, ומחללין עליה את השבת.

לעיל הבאנו את דברי הרב ישראל ליפשיץ, שהחידוש במשנה הוא שאמנם נמצאת מיילדת עם האישה אלא שיש אישה חכמה יותר, מותר לקרוא לאישה החכמה שתיילד אותה אף שהיא תבוא ממרחק בחילול שבת, זאת משום שבכך מרגישה היולדת רגיעה נפשית -

תפארת ישראל (שם יכין אות לג):

ונראה לי, דנקט חכמה לאשמעינן דאפילו יש מיילדת כאן ורק דזו חכמה ביותר, אפילו הכי שרי. ומהאי טעמא נמי נקט תנא מיילדין קודם לקורין לה חכמה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« הרב שלמה דיכובסקי (הרגעת יולדת ומעוברת), תחומין כרך כג עמוד 241-237):

משמע, אף שמבחינה רפואית גרידא די במיילדת המקומית, מכל-מקום להרגעתה של היולדת מותר להזעיק מיילדת חכמה ממנה ממרחקים.

אם כך, הרי שגם אם המיילדת הרחוקה אינה חכמה יותר, אלא שעימה חשה היולדת ביטחון ורגיעה, והיא עומדת על כך שהיא תטפל בה, ניתן להביאה ממרחקים אף בשבת. שהרי לא מן הכלל זוכה אדם להתרפא, ולב יודע מרת נפשו.

היתר להחזיק את יד אישתו בלידה

הרב שלמה דיכובסקי (הרגעת יולדת ומעוברת), תחומין כרך כג עמוד 241-237):

מאותו טעם נראה לי... שאם האישה הכורעת ללדת דורשת בתוקף שבעלה יחזיק בידה בעת הלידה, דבר שהוא בעייתי מבחינת הלכות נדה, ונראה לעין שהיא זקוקה לכך לצורך רגיעתה הנפשית, אזי יש מקום להתיר זאת.

הדברים אמורים, במקום שנראה בעליל, שלא מדובר בפינוק יתר, אלא בחרדה אמיתית ובחשש לשלומה של היולדת (וממילא גם ליילוד).

אכן אם יחבוש הבעל כפפה רפואית דקה על ידו תהיה הבעיה ההלכתית קלה בהרבה. מובן, שאין להתיר מגע אף באופן זה כשאין בכך כל צורך רפואי.

« מדבריו נראה שגדר יישוב הדעת ביולדת הוא רחב מאוד ואינו דבר קבוע אלא סובייקטיבי עבור כל אישה ואישה.

ב. הרגעה לצורך הלידה עצמה

ההיתר להדליק נר עבור היולדת הוא גם במקרה והיא עצמה עיוורת.

טעם הדבר מבואר בגמרא שהוא משום יישוב הדעת, כאשר ההסבר לכך הוא שאם ידליקו עבורה נר אז חברתה הנמצאת לידה תראה יותר טוב את צרכיה הרפואיים ותסייע לה בכך -

בבלי שבת (קכח ע"ב):

אמר מר, אם הייתה צריכה לנר חבירתה מדלקת לה את הנר. פשיטא. לא צריכא, בסומא. מהו דתימא כיון דלא חזיא אסור, קא משמע לן איתובי מיתבא דעתה.

סברה, אי איכא מידי חזיא חבירתה ועבדה לי.

תוספות (שבת קכח ע"ב ד"ה קמ"ל):

והכא שריא משום יתובי דעתא, היינו שיותר יכולה היולדת להסתכן על ידי פחד שתתפחד שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« יישוב הדעת אינו כולל בתוכו הרגעה כללית, כגון להחזיק את ידה, להשמיע לה מוסיקה וכדו', אלא רק כאשר הפחד של היולדת קשור בהכרח ללידה עצמה ולדברים המתרחשים בלידה, מותר להרגיע אותה בכך -

שו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו, קונטרס משיבת נפש פרק ט):

כשחששת הטירוף הוא בדבר שנוגע לעצמותו, כגון שמבקש שיתנו לו איזה מאכל או תרופה שחושב שזהו שתועיל לו לשיפור מצבו, אף על פי שהרופא אומר שאין צריך, אזי שומעין לו למלאות מבוקשו גם כשכרוך הדבר בחילול שבת דאורייתא.

~ **שיעורי תורה לרופאים** (ח"ד סימן רלז):

אישה הפוחדת מלידה ומבקשת לעשות ניתוח קיסרי בשבת, האם יש בכך איסור חבלה? יש להסתפק, דאע"פ שאין רגילות במקומותינו להינתח ללא הצדקה רפואית, אבל בכל זאת אם היולדת מפחדת מהכאבים, אולי מותר לחלל שבת עבודה כדי להרגיע אותה וליישב דעתה. ואולי אסור, מאחר שאינה מפחדת מסכנת מוות אלא מכאבים, ואולי אין זה יתובי דעתה שמותר לחלל שבת עליו.

בשם הרב יוסף שלום אלישיב:

אם היולדת פוחדת מהכאבים העזים של הלידה, כמו שכתוב רעדה אחזתם שם חיל כיולדה, אינה עוברת על איסור חבלה... ומותר לנתח אותה בנייתוח קיסרי, בין בחול ובין בשבת כאשר... חוששת מאד מלידה טבעית.

1. סיכום: יישוב הדעת

~ **חולה**

הגדרה: שמא תיטרף עליו דעתו.

היקף ההיתר: איסורי דרבנן.

סייגים: רק כאשר הוא דורש.

סיבת ההיתר המצומצם: אי-מילוי רצונו אינו קשור בהכרח למצבו הגופני.

חריגות: אם טירוף הדעת יביא לידי סכנה ממשית, מותר אף איסורי תורה.

~ **יולדת**

הגדרה: יישוב הדעת.

היקף ההיתר: היתר איסורי תורה.

הרחבה: גם כשהיא אינה דורשת; אינה רואה להדלקת הנר.

סיבת ההיתר: ידוע היה לחכמים שיישוב הדעת והרגעת היולדת מבחינה נפשית, מסייעת באופן

ברור ללידה מבחינה פיזיולוגית.

היקף גבולות היתר ההרגעה: כל דבר; לצורך הלידה עצמה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

השלכות הלכתיות: יולדת

- ~ קרוב משפחה - נסיעת הבעל או האמא של היולדת איתה במכונית או אמבולנס - מותר.¹⁷
- ~ דולה - מסייעת בתהליך הלידה באופן פיזי. לכן, יכולה להתלוות לנסיעה שנוסעת היולדת, או ע"י נהג גוי.¹⁸

¹⁷ **שו"ת אגרות משה** (או"ח ח"א סימן קלב): "בדבר האישה כשצריכה בשבת ליסע בטעקסי להאספיטאל כדי ללדת והיא רוצה שגם הבעל או אמה יסעו עמה משום שבזה יש לה יתובי דעתא אם יש להתיר כמו הדלקת נר שמותר אף כשאין צורך בעצם רק משום יתובי דעתא... והשבתי, דלכאורה לא דמי להתם. דדרך כל האדם להתפחד שמא לא יראו מה שצריכה... אבל בעובדא דידן שאין לה מה להתפחד ויודעת שאין שום צורך ותועלת בנסיעת הבעל והאם איתה ורק תונבא בעלמא הוא מה שמתפחדת ליסע בעצמה אולי פחד כזה אינו גדול כ"כ שיביא לסכנה כיון שאין שום טעם לפחדה. אבל מכל-מקום לדינא, כיון דמצינו ביולדת שעלולה להסתכן מחמת פחד, מי הוא שיכול לסמוך על חילוקים בחשש פיקוח נפש. ולכן, אם אומרת שהיא מתפחדת, אף אחרי שמסבירין לה שאין מה לפחד ליסע בעצמה, יש בזה חשש פיקוח נפש וצריך הבעל או האם ליסע עמה"; **אגרות חזון איש** (ח"א סימן קמב) שראוי לזרז את הבעל ליסוע עם אישתו ללידה.

¹⁸ ראו: **תחומין** (חלק ל עמוד 129-138; חלק לד עמוד 62-68).